

Međunarodna speleoronilačka ekspedicija RAKOVICA 2003.

PRVO BIVAKIRANJE U PANJKOVOM PONORU

PIŠE: ALAN KOVAČEVIĆ

Dinaridi-Društvo za istraživanja i snimanja krških fenomena - Zagreb

Međunarodna speleoronilačka ekspedicija «RAKOVICA 2003.» - s velikom se euforijom iščekivala zbog potrebe otkrivanja novih prostora Panjkovog ponora. Planovi su bili veliki, ali su se ispunili već u prvih sedam dana ekspedicije.

Na ekspediciji «RAKOVICA 2002.» Slobodan Meničanin, Gordan Polić i Alan Kovačević otkrili smo iza izlaznog

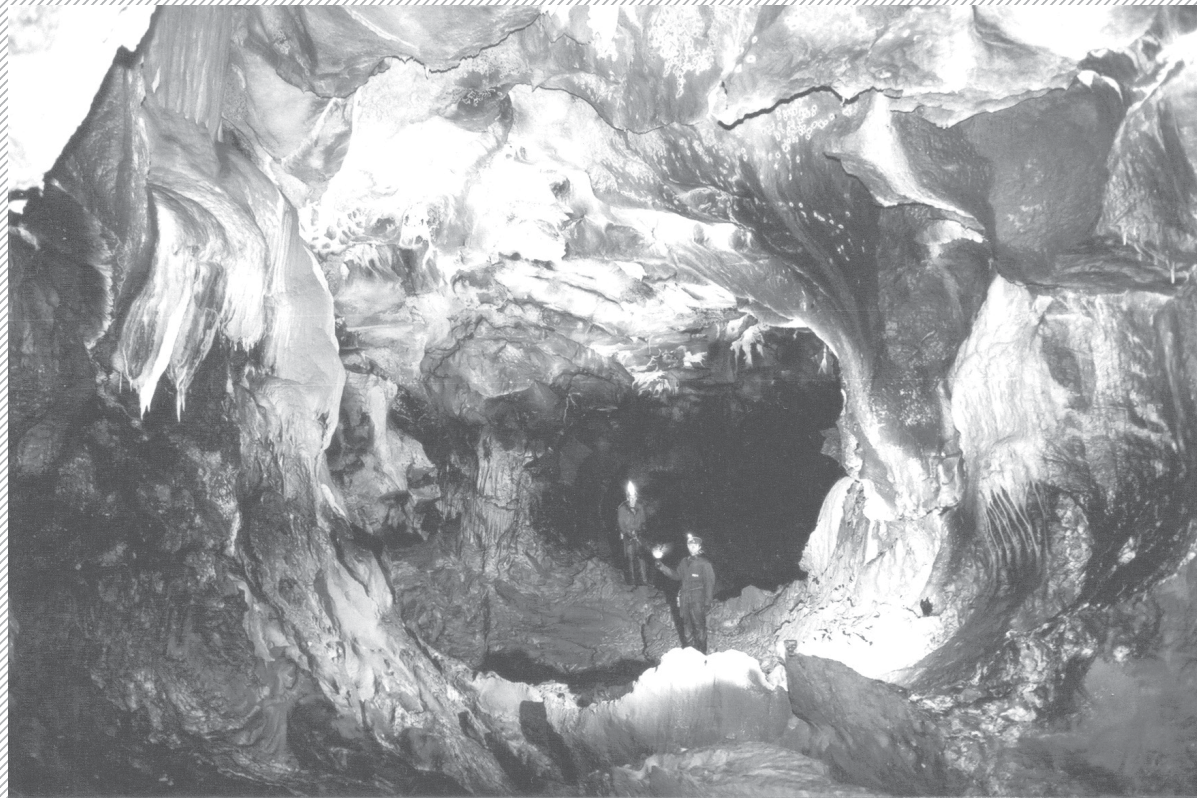
sifona u Panjkovom ponoru oko 400 metara novih kanala. Na ovoj ekspediciji smo se dogovorili da prvi put prespavamo u Panjkovom ponoru, iza izlaznoga sifona.

O poduhvatu sam razmišljao vrlo dugo, možda čak i više od pola godine. Zamisljao sam u glavi sve kanale koje sam vidio i pokušao naći najbolje rješenje za izvedbu te akcije.

U početku kad sam iznio svoju zamisao o spavanju u Panjkovom ponoru, ostali članovi nisu se s tim baš složili, međutim kad su me podržali

Damir Pavelić, također iz DDISKF-a, i Gordan Polić iz društva Pauk - Fužine, situacija se promijenila.

Najteži dio zadatka bio mi je naći rješenje kako da prenesemo suhe stvari kroz sifon kojim ronimo, znajući da to ne mogu biti nepropusni koferi ili torbe zbog prevelikog sadržaja zraka, pa ih ne bi mogli potopiti. Kao idealno rješenje učinio mi se «space bag», mnogo puta viđen na OTV-ovom izlogu, da pomoću usisavača isišemo zrak iz vreće, te da time, osim što bi dobili mogućnost da stvari potopimo,

U Alpage kanalu

foto: Gordan Polić

Sige u Grande kanalu

foto: Gordan Polić

smanjili bi ujedno i njihov volumen. Nazvao sam Borisa Cigüta koji je još obavljao neke poslove u Zagrebu, da nam pri povratku kupi nekoliko paketa tih vreća.

21.07.2003. Drugi je dan ekspedicije, vođa ekspedicije Tihomir Kovačević-Tihi, organizirao pripremu za sutrašnji ulazak u Panjkov ponor. Po planu, vodim akciju bivakiranja i istraživanja. U ekipi su još Gordan i Damir, koji će sa mnom snimati i crtati nove dijelove, a Gordan još sve to fotografirati.

Svatko od nas pripremio si je opremu za ronjenje, ali ovoga puta smo svi na pojas s olovom, od četiri, dodali još po četiri kilograma, da bi mogli potopiti većinu pozitivno plovnih stvari. Naša je ronilačka oprema po svakome od nas teška oko trideset pet kilograma.

Pripremili smo i snimateljsku opremu (kamera u podvodnom kućištu i tri podvodna «frizica»), što je teško dodatnih desetak kilograma, fotografsku opremu (fotoaparati i tri fleša), opremu za topografsko mjerenje, karabite, vodu, hranu (ukupno teška oko desetak kilograma). Sva ova oprema pala je na leđa transportne ekipe koja će to nositi prvih 2.200

metara, do mjesta zvanog «Pla•a». Na nama je još ostala priprema stvari za bivakiranje. Odlučili smo to učiniti sutradan ujutro.

Ostatak dana nas smo trojica proveli u odmaranju, pričanju i okvirnom planiranju vremena koje ćemo provesti u sustavu. Isplanirali smo oko 36 sati boravka pod zemljom.

22.07.2003. Prijevoz je organiziran traktorom s velikom prikolicom, kako bi se prevezla sva oprema, i osamnaest ljudi iz tzv. transportne ekipe, koja je krenula već oko 7 sati ujutro.

Gordan, Damir i Alan prihvatili smo se pakiranja opreme za bivakiranje. Plan je bio da se ponese što manje stvari, ali dovoljno za bivakiranje. Svatko od nas pripremio je čarape, donji veš, rukavice, kapu, tanko pododjelo, vreću za spavanje i jedan obični plastični zračni jastuk. To smo sve složili u «space - bag» vreće i u svaku stavili još po 2 kilograma olova. U sustav Panjkov ponor - Varićakova špilja ušli smo oko 10 sati prije podne. Već poslije 500-tinjak metara, prema izlazu su išli članovi «transportne ekipe», koji su se podijelili u više grupa. Bilo je vrlo zanimljivo, hodati

špiljom sve dalje, i gledati kako nam svakih nekoliko minuta ususret dolaze veseli speleolozi, •eleći nam puno novo otkrivenih metara.

Panjakova je špilja do sifona vrlo jednolična. To je kanal širok oko 4-5 metara i visok 4-6 metara, gdje je uglavnom voda do koljena, pojasa ili se mora plivati.

Kad smo došli do «Pla•e», i ugledali opremu izgledalo nam je nemogućim, da bismo svu tu opremu nas trojica mogli nositi dalje i to još kroz sifon! Opremili smo se i krenuli oko 200 metara, do Izlaznoga sifona. Sva je sreća da se prvih 150 metara plivalo u dubokoj vodi. Bili smo pozitivno plovni, pa smo bez prevelikog napora savladali taj dio puta. Međutim, kad smo izašli iz vode i trebali kroz plićak prohodati još 50 metara, bile su to ogromne muke. Oprema je bila teška od 50 kilograma po čovjeku, pogotovo transportne torbe koje su se napunile vodom, koja je vrlo sporo istjecala ili uopće nije istjecala. Svaki mali nagib pod nogama, tjerao nas je da padnemo. Tako već oznojeni došli smo do sifona gdje smo se pripremili za preron... ali od toga nije bilo ništa. Uz sve kombinacije niti jedan

od nas nije uspijevaio potopiti svoje stvari. Zaključili smo da postoji samo jedno rješenje. Pavelić je uzeo jednu malu torbu s kojom je mogao zaroniti i prošao kroz sifon na drugu stranu, isto tako i Gordan, pa zatim i ja. S druge strane sifona uzeo sam olovo od obojice. Sad sam imao na sebi dvobocnik težine oko 20 kilograma i 24 kilograma olova. Dakako natrag više nisam ronio već sam doslovce hodao po dnu, jer ovu težinu ronilački «life jacket» (kompenzator plovnosti) nije mogao odvojiti od dna.

Došavši na drugu stranu sa dubine od 5 metara ispenjao sam po ulazu van. Stavio sam na sebe dvije torbe, ponovo zaronio i doslovce odšetao kroz sifon do Damira i Gordana. Taj postupak ponovio sam još dva puta.

Napokon, kad smo prenijeli svu opremu mogli smo nastaviti s akcijom. Na mjestu izrona, ostavili smo svu ronilačku opremu, koja je bila i najteža. Iza sifona Panjkov ponor se djeli na dva kanala. Desni kanal ima oko 200 metara i dva sifona, a lijevi kojim smo mi nastavili dalje, trebalo je tek vidjeti. Lijevi kanal je zanimljiv po tome što se odvajamo od vode, bez obzira što je kanal dosta niže od razine vode u

aktivnom dijelu Panjkove. Kanal svakih 50-tak metara gotovo okomito pada 6, 8-10 metara u jezerca, pa se opet vrlo strmo penje. Stijene su oštre i potpuno isprane, bez sigaa, što govori da je i ovo aktivan kanal kad vode u Panjkovoj nabujaju. Na svim tim padovima i usponima postavili smo zamku (ulaz) od 7 milimetara kako bi si pomogli pri savladavanju tih dijelova špilje. Penjačku opremu nismo nosili, jer smo i ovako već imali previše stvari. Uzeli samo stoga samo ručni blocker s pedalom. Zadnje od tih jezera je najvjerojatnije sifon, jer nismo uspjeli izmjeriti dubinu, a razina je jednaka kao i u jezeru u Maliganovoj dvorani, koja se nalazi stotinjak metara dalje. Iznad tog jezerca je vertikalni uspon od 15-tak metara. Ovo mjesto je bila i krajnja točka do koje su još prije 14 godina došli Ljubiša Kalinić, Tihomir Kovačević, Marko Supičić, Predrag Vekić i Predrag Tarabić. Nakon uspona, nastavili smo dalje kroz kanal veličine dva puta dva metra i ušli u «Maliganovu dvoranu». Odmah smo se sjetili uzbudljivog trenutka od prošle godine kada smo Gordan, Slobodan Meničanin- Menga i ja otkrili ovu dvoranu, fascinantnih dimenzija. Iz

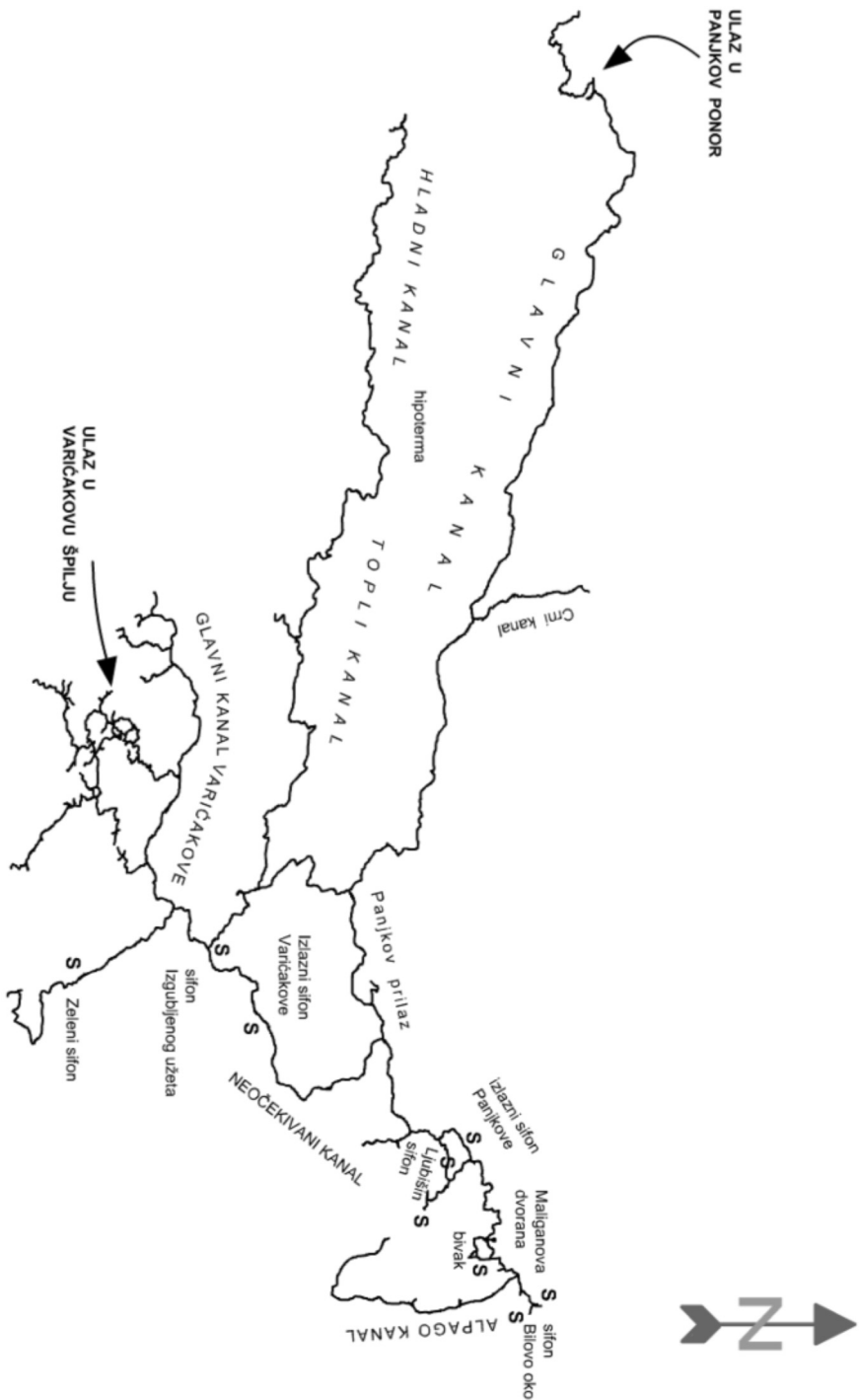
maloga se kanala ulazi u dvoranu širine 5-20 metara, dužine 40 metara i visine od 10-30 metara. Desni dio dvorane kada dolazimo iz kanala, strmo se obrušava do jezera od 10-ak metara površine. U jezero se ulijeva voda iz kanala na suprotnoj strani, koji nismo mogli ispenjati, a ispod kojeg se u jezeru nalazi najvjerojatnije sifon. Na lijevoj strani dvorane penje se po siparu oko 10-tak metara, a iznad tog sipara nalazi se veliki dimnjak, visine oko 25 metara. Mi smo isplanirali da nam bivak bude u «Bajkovitom kanalu». Kanalu smo prošle godine dali to ime, zbog rijetko viđene ljepote. Cijeli je kanal- plafon i samo dno građen od svijetle bijelo-narančaste sigovine i sve to ukrašeno stotinama sigaa i sigica različitih oblika. Putem do tog mjesta fotografirali smo i snimali, što nas je prilično izmorilo. Prošlo je naime 13 sati od našeg ulaska u špilju i vrijeme je da se prihvatimo jela. Damir i Gordan izvadili su konzerve s mesnim nareskom, te počeli jesti. Bilo im je sumnjivo zašto i ja ne jedem isto... dogovor je bio uzeti što manje stvari, pa tako i hrane, dakle samo male energetske bombe (mesne nareske). Ja sam međutim, tražio svoj

Priprema za bivakiranje iza Izlaznog sifona

foto: Gordan Poljaè

SUSTAV PANJKOV PONOR-VARIČAKOVA ŠPILJA

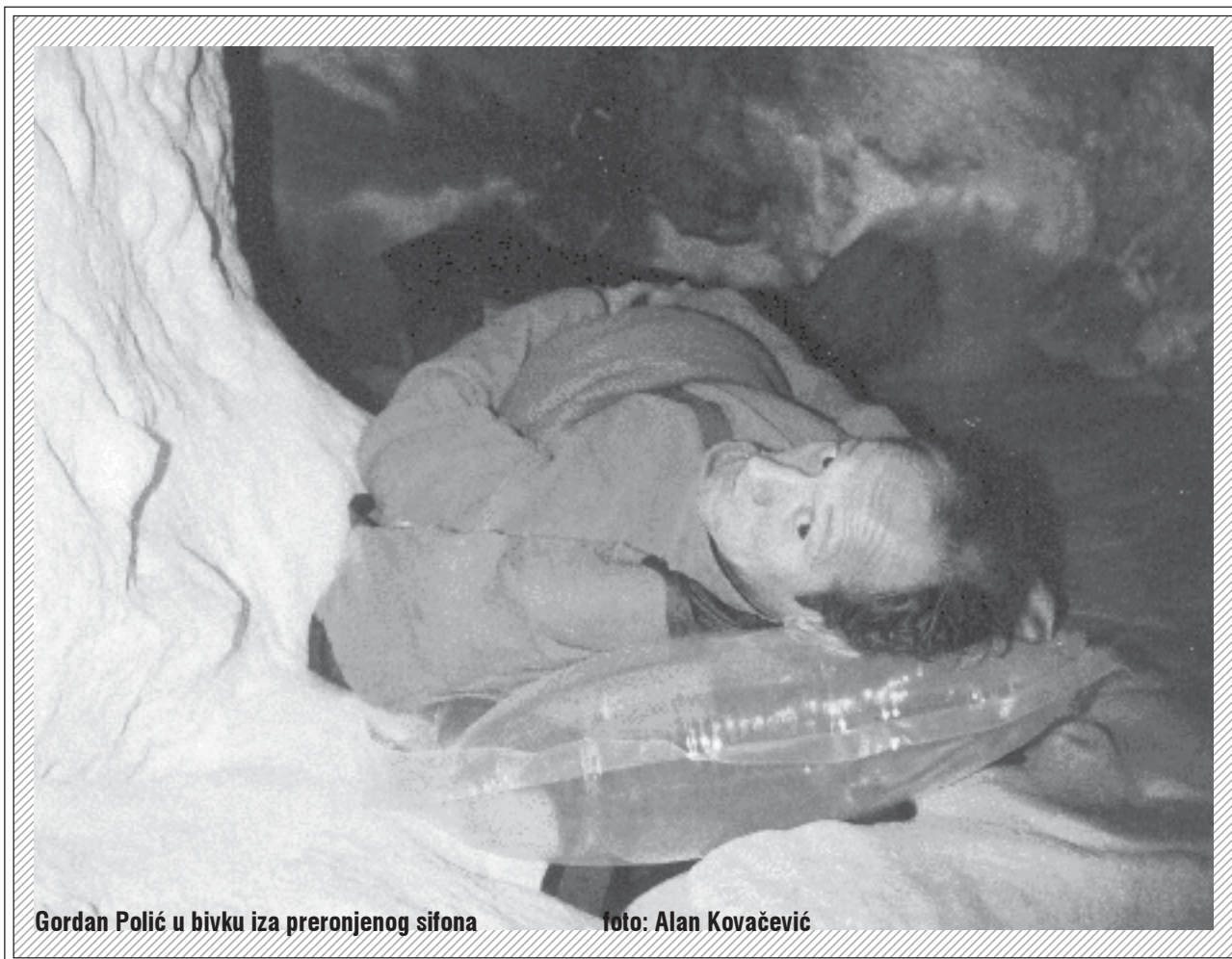

mali vodootporni kofer. Kad sam ga otvorio, Pavelić i Gordan u tom trenutku su se malo naljutili, a onda je zavladao sveopće veselje. Naime u koferu, umjesto, tko zna kakve opreme za snimanje ili mjerenje, imao sam tri komada pizze, dvije vrećice gumenih bombona, tri izostar soka, čokolade i drugo. U trenutku smo se bacili na to s posebnim guštom, uz komentare kako su njih dvojica bila sigurna da je u tom malom teškom koferu bila neka "va•na" oprema.

-Bila je to stvarno energetska bomba. Obukli smo suhu odjeću, napuhali zračne jastuke. Svatko je našao svoje mjesto u kanalu i pripremio ga za spavanje. Sa sobom smo ponijeli i dva mala sata –budilice iz razloga, da se ne dogodi, da jedna slučajno zataji i mi nastavimo spavati, znajući da je "hipotermija" u ovakvim situacijama opak lovac i naš neprijatelj broj jedan . U 24 sata po vanjskom vremenu, legli smo spavati. Satove smo navili da zvone u 5 sati izjutra. Ja sam osobno spavao svega oko tri i po sata, dok sam se kasnije svako malo budio.

Hladnoća je naime radila svoje, bez obzira što smo bili suhi, ali kad smo se umirili bilo nam je prilično hladno. Napokon oglasila se prva budilica... palimo karabitke. Ostali smo le•ati u vrećama još oko pola sata i raspravljali o tome tko će prvi ustati i obući posve hladna i mokra ronilačka odijela. Meni je u vreći za spavanje, onako suhom bilo hladno, a sama pomisao da moram ustati i skinuti se do gola i ući u još hladnije mokro ronilačko odijelo, tjeralo me u očaj. Prvi se na taj čin odva•io Pavelić koji je skupio svu hrabrost , dok smo ga Gordan i ja s poštovanjem gledali, ali i zadirkivali. Međutim, kad sam vidio njegovo lice kako trpi, da ne vrišti, brzo smo se digli i počeli mu pomagati u mukotrpnom oblačenju, te ga masirati, kako bi mu što br•e proradila cirkulacija. Potom smo se oblačili Gordan i ja, a Damir nam vraćao istom mjerom. Već nakon pet minuta počinjemo se znojiti u tim odijelima i zaboravljamo da nam je uopće i bilo hladno. Kakvo god spavanje bilo, puno nam je pomoglo, odmorniji smo i puni

snage. Dogovorili smo se kako ćemo prvo istra•iti što sve ima u kanalu, to snimiti i fotografirati, pa onda naknadno crtati nove kanale. Odmah ispred ulaza u Bajkoviti kanal, još prošle godine ostavili smo jedan neistra•eni kanal, pa smo odlučili da ga istra•imo. Damir je uzeo fleševe i «friziće» te krenuo prvi niz kanal, ali ga je zaustavio Gordan, zamolivši ga da se ne ljuti, te da ja krenem prvi. U tom trenutku ni meni nije bilo potpuno jasno zašto?! , jer smo sva trojica iskusni speleolozi. Gordan nam je potom objasnio, kako je primijetio da se ispred mene redovno otvaraju novi kanali, a ne kao u većini slučajeva- mali ili njihovi krajevi. Komentirao je da se mo•da, radi samo o sreći ili nekom mom nandaravnom osjećaju. Nismo mogli naći bolje vrijeme i mjesto za raspravu o tome. Čim smo prešli 20-ak metara ušli smo u kanal, velikih i zapanjujućih dimenzija. Nazvali smo ga Grande kanal. Ime govori sve o njemu. Širina kanala je oko 15 metara, visina 10-ak, a tlo mu prekriva rahla zemlja pomješana s glinom. Zidovi su mu

Gordan Polić u bivku iza preronjenog sifona

foto: Alan Kovačević

Alpago kanal

foto: Gordan Polić

puni saljeva, stalaktita i stalagmita, proporcionalnih veličini kanala. Nakon nekoliko minuta hodanja naišli smo na račvanje u dva kanala, lijevi, koji je nastavak Grande kanala i desni, koji sam nazvao Alpago, s obrazloženjem Gordanu i Damiru da je to, po jednom talijanskom mafijašu, s čime su se složili. Grande kanal se nastavio još 100-tinjak metara do velikog sifona, kojeg smo nazvali "Bilovo oko" (po pokojnom prijatelju speleologu iz SD Istra iz Pazina Dragi Opašiću, zvanom BILLY koji je također učestvovao u istraživanju ovoga Sustava). Iznad "Bilovog oka" se također nalazi veliki dimnjak, kao i u "Maliganovoj dvorani", i vidljiv je 20-ak metara, ali kako nismo imali opremu ni njega nismo mogli ispenjati. S lijeve strane "Bilovog oka" također je jedan malo manji sifon bez imena. Vraćamo se do kanala Alpago. Čim smo ušli u njega primjećujemo da je ovaj kanal – posve drugačiji. Čista isprana stijena tamnih boja. Ovdje zasigurno teče voda kad se podigne. Na pola kanala nalazimo prekrasno jezero dubine 1 metar, širine oko 6 metara od ruba do ruba kanala, i dužine 15 metara. Izgleda poput nekog najelitnijeg bazena. Ponovo osjećamo

umor, pa smo odlučili ovdje ostaviti kameru i «frizice» i nositi samo fotoaparat. Hodajući dalje fotografiramo. Već smo oko 27 sati pod zemljom. Do tog trenutka nam je moral bio na visokoj razini, stalno smo se šalili i pričali, međutim malo pomalo umor čini svoje, sad smo šuteći hodali sve dalje niz kanal. Gordan nakon nekog vremena progovara i pita me, razmišljam li o vremenu za povratak, kao da je osjećao, da sam u mislima brojao posljednje korake i zadao si još nekih 100 metara. To sam im i rekao. I gle opet slučajnosti!... Gordan i ja pogađamo, izbrojili smo 110 koraka i za nas je kraj puta. Dolazimo na suhi sifon zatvoren finim pijeskom i glinom. Tu smo napravili «fotke» za sjećanje i čeprkanjem po tlu naišli na mnogo glista. Vraćamo se, to je sve za ovaj put. Stigemo u bivak u Bajkovitom kanalu, uzimamo stvari koje nam trebaju, ostavljamo zračne jastuke za drugu godinu. Pakiranje robe i vreća za spavanje je sada bilo dvostruko teže, jer nismo imali usisavač za isisavanje zraka iz njih, pa je jedan od nas namotavao vreću, dok bi drugi na usta iz nje izvlačio zrak. Zatim smo došli do izlaznog sifona (sada ulaznog) gdje

nas je čekala ronilačka oprema. Ponavljamo isti postupak., jer smo neke vreće namjerno otvorili da se napune vodom. Na "Plas" smo ostavili stvari, ponijeli svatko po jednu torbu kako bismo, pomogli transportnoj ekipi. Činilo nam se da izlazak traje čitavu vječnost. Napokon smo vani! Dočekalo nas je sunčano toplo vrijeme, i naravno - piva. Bio je to osjećaj koji se pamti. Skinuli smo ronilačka odijela i legli na livadu iznad ulaza. Nakon 20-ak minuta čuli smo zvuk traktora, došao je Tih i snimatelj s ekspedicijskim prijevoznim sredstvom. Bili su presretni što nas vide, jer komunikacije iz podzemlja nije bilo. S njima je bila i naša kokeršpanijelka Pia. Trpamo stvari u prikolicu i krećemo prema logoru udaljenom par kilometara od špilje. Na pola puta netko je upitao gdje je Pia, ona naime, nije bila s nama. Zaboravili smo na nju – Tih od uzbuđenja, a mi zbog umora. Traktor se okreće i idemo nazad po nju. Međutim Damir, Gordan i ja odlučujemo sići s traktora i tih zadnjih kilometar i po otpješačiti do kampa. U kampu je počelo slavlje, ispitivanja s pregrštom smijeha, dogodovštinama. Ispričali smo im sve,

ali im je nešto postalo sumnjivo. Naime, svi su im nazivi dobro «sjeli», osim onog o navodnom talijanskom mafijašu Alpagu, jer tko je on, a i nitko za njega nije čuo... naravno osim mene. Na kraju sam im ipak morao priznati, da nije riječ o mafijašu, već o početnim prvim slogovima naših imena: Al-Pa-Go ...Alan-Pavelić-

Gordan. Do toga trenutka, to nisu znali ni Pavelić, ni Gordan. Na kraju ispao je dobar «štos». Taj dan bilo je slavlje, drugi dan odmoranje, a treći ponovo nas je čekalo isto mjesto. Sve to valjalo je još topografski snimiti. Ovoga puta nam se priključio još jedan član - Tihomir Zubak-Tihač.

Koju veću nagradu mogu po•eljeti speleolozi – speleoronioci od novih velikih otkrića i saznanja o sustavu koji se istra•uje već dvadeset godina, a istra•ivat će se sigurno, još toliko.

LITERATURA:

- ČEPELAK M., 1983: Špiljski sustav Panjkov ponor-Kršlje., Speleolog XXX-XXXI, 1982-1983., str. 21-27.
KOVAČEVIĆ T., KOVAČEVIĆ A., MENIČANIN S., 2003: Međunarodna speleoronilačka ekspedicija «Rakovica 2002»., Subterranea Croatica br.1, 2003. str. 10-22.
KOVAČEVIĆ T., 2003: Logor iza preronjenoga sifona., Hrvatska vodoprivreda, br.132., 2003., str.46-50.

INTERNATIONAL SPELEODIVING EXPEDITION «RAKOVICA 2003»

This article describes in great detail the very first bivouac in Panjak abyss-Varićak cave system behind the exit siphon. It gives us information about both mental and physical state of the speleodivers Alan Kovačević, Gordan Polić and Damir Pavelić who spent 35 hours underground, 5 of which they slept and the rest was used up for explorations. A couple of hundred meters of new channels were explored on that occasion. Both expeditions, in 2002 and 2003, gave us a topographical map of the entire site explored (plus those 400 meters explored in 1988). At present it is 1652 meters and the whole system 11,557 meters in length.

Značajniji rezultati "Međunarodne speleo-ronilačke ekspedicije Rakovica 2003". te predekspedicijskih i post ekspedicicijskih akcija:

-U sustavu Panjkov ponor – Varićakova špilja po prvi puta u povijesti hrvatske speleologije speleoronioci: Alan Kovačević, Damir Pavelić i Gordan Polić prebacili su cijelokupnu bivak opremu, karabit, snimateljsku opremu i hranu kroz sifon. Odspavali pet sati i nastavili daljnje istraživanje, otkrivši nekoliko velikih novih špiljskih kanala (ukupne dužine s prošlogodišnjim istraživanjima 1226 metara), te dva sifonska jezera (jednom smo dali ime "Bilovo oko"...), koji su zasigurno nastavak ovog dugog špiljskog sustava.

-Otkrivena nova vrsta lažnih istipavca

-Preronjen je izvor Baračevac. Otkriveni su suhi dijelovi izvora i sifon zasada dužine 350 metara, koji ide dalje. U njemu je primijećen primjerak "bijelog" potočnog raka...

-U Kusi preronjeno je novih dvjesto metara "drugog" sifona dubokog 43 metra, koji se nastavlja...

(ukupna dužina Kuse je preko 500 metara, od čega su 400 metara sifoni)...

-Ronjeno je u Velikoj peći- estaveli periodičnog jezera Blata (Begovac) do dubine od 17 metara. Sifon nije preronjen, kao niti na predekspedicijskoj akciji. Daljnja istraživanja tek predstoje...

-Ronjeno je u "gorskim očima" jezera Sinjac nedaleko Plaškog do dubine od 100,5 metara i pomaknuta duljina je oko 30 metara od zadnje markacije predhodnih istraživača...Između drugog i trećeg jezera propuntalo se dno sifona, koji je jezera spajao, napravivši veliki otvor kroz koji se vidi s jedne na drugu stranu.

-Pomoću hilti-metaka i otklesavanjem ušlo se u nove dijelove Čavlinke špilje.Ronjeno pedesetak metara u sifonu na kraju Glavnoga kanala.

-Na predekspedicijskim akcijama na Krnjezi u travnju 2003. (Petra Kovač Konrad, Alan Kovačević i Slobodan Meničanin) doronjeno je do trideset dva metra, a u lipnju (Alan Kovačević, Tihomir Zubak i Tihomir Kovačević -12 metara) također do 32 metra, ali sifonsko jezero se spustilo za 8 metara. Došlo se na prag s kojega se ne može osvijetliti vodeni prostor ispred,iznad i ispod tog praga

- Na postekspedicicijskoj akciji u listopadu 2003. ronjeno u Vratolomci do dubine od 15 metara. Iznad drugog grotla pronađen je kanal od 60 metara (ispenjao Predrag Rade) i novi bistri i duboki sifon. U kanalu zamjećena velika kolonija šišmiša, koja tu dužine boravi.Dokaz tom zaključku je velika nakupina guana na dnu kanala.

-Snimljeno preko dvadeset sati filmskog materijala.

-Izvršena promocija knjige "Baračeve špilje" od dr. Srećka Božićevića dipl.ing.hidrologije.

-Kroz ekspediciju prošlo je preko šezdeset speleologa, speleoronioca i znanstvenika različitih profila

Ova Ekspedicija nam nije pružila samo užitak istraživanja tajnovitih špilja, podzemnih tokova, već i jedno veliko smirenje i spokoj, koji je zračio iz smaragdno-zelene dubine sifonskih voda, voda rijeka Zrmanje, Krupe, Krnjeze, i njihovih pjenušavih šampanjskih slapova, smirenja smaragdne očiju Sinjca, te milozvučnog cvrkuta ptica i noćnog koncerta cvrčaka, koji su besprekorno kristalno čistim zvukovima izvodili simfoniju prirode ispod beskonačnog zvjezdanog nebeskog svoda.I sada se upitam, čemu toliko zločestoće, prepucavanja u svim pogledima, podmetanja klipova,ogovaranja i zlobe u ljudima koji se bave speleologijom

U Hrvatskoj nas je jedva, nešto oko 200 aktivnih, a ima prostora za sve koji imaju dobru volju i znanja na hrvatskim krškim prostranstvima Velebita,Kapela, Mosora,Biokova, Svilaje, Dinare....Na kraju, krajeva čovjek je samo sastavni dio prirode i njeno djelo...trebali bi se uklopiti i stopiti sa životom onakvim kako ga je priroda iznjedrila.

Na kraju možemo zaključiti da je Hrvatska speleološki eldorado, koji je vrlo malo istražen. Naredna speleoronička ekspedicija "RAKOVICA 2004."i ove godine ,zasigurno će dati svoj skromni doprinos i nova saznanja o našem krškom podzemlju..

Tihomir Kovačević Tihi, vođa ekspedicije *Rakovica 2003*